

PIM DE BOER, HEINZ DUCHHARDT, GEORG KREIS, WOLFGANG SCHMALE (HRSG.)

EUROPÄISCHE ERINNERUNGSORTE 1–3.

(Bd. 1. *Mythen und Grundbegriffe des europäischen Selbstverständnisses*. 332 o., ISBN 978-3-486-70419-1; Bd. 2. *Das Haus Europa*. 626 o., ISBN 978-3-486-70419-8; Bd. 3. *Europa und die Welt*. 290 o., ISBN 978-3-486-70822-6 Oldenbourg Verlag, München, 2012.)

Lieux de mémoire – az emlékezet helyei (angolul: realms of memory, németül: Erinnerungsorte): a Pierre Nora történész által szerkesztett nagyszerű tanulmánykötet-sorozat (6000 oldalnyi szöveg, több mint 130 szerző művével) címe¹ és az általa az 1980-as évek elején bevezetett történeti fogalom. A mentalitástörténet és historiográfia megújítójaként emlegetett francia történész kutatásaiban az önazonosság-tudat és a politikához köthető folytonossághoz kapcsolódóan értelmezte és mutatta be a történeti események, illetve kulturális hagyományozódás menetét.² Az emlékezet helyei valóságos és virtuális objektumok, magukban foglalják a lelki-szellemi és anyagi/fizikális rendet. Minden olyan történeti, kultúrtörténeti és mentalitástörténeti eseményt és jelenséget, amely idővel a nemzeti emlékezet szimbolikus örökségének részévé válik. Azokról a helyekről van szó, melyeken Nora véleménye szerint a nemzeti emlékezet megtestesül: a kulturális és természeti emlékművekről, az ünnepekről, az emblémákról, általában az emberi sorsok, események alakulása során az emberekre és eseményekre történő emlékezés minden megnyilvánulásáról. A diszciplína mára a mai korszerű hadtörténetírás számára is megkerülhetetlenné vált.

Wolfgang Schmale és kutatóintézetének (Institut für Europäische Geschichte, Európai Történeti Intézet) többségében német kutatógárdája egy háromkötetes, monumentális, több mint 110 esszét tartalmazó sorozattal válaszolt a francia „kihívásra”, és immáron összeurópai, sőt, interkontinentális keretek közé kívánta helyezni a franciák kutatási programját és az általuk fölvetett szempontokat. Előljáróban annyit, hogy ez sikerült is nekik, meg nem is, mert bár bizonyos területeken kitekintenek Európa német nyelvterületéről Közép-Európa, Dél-Európa felé (még magyarországi vonatkozások is szerepelnek, mint azt az alábbiakban látni fogjuk), sőt, a kontinensről is (Dél-Amerika, Ázsia felé), azonban például Portugália, a volt Jugoszlávia államai, Észak-Európa többek között Skandináviával, vagy az Egyesült Királyság országai (Anglia kivételével) teljesen kimaradnak – találobb lett volna a kötetnek talán a *Deutsche Erinnerungsorte* címet adni, mert a tanulmányok néző- és kiindulási pontja, bármilyen – amúgy összeurópai – kérdéssel foglalkozzanak is, néhány kivételtől eltekintve mind azt vizsgálják elsősorban, hogy az adott kérdés, jelenség milyen módon kapcsolódik a német mentalitáshoz, politikához, kultúrához, nemzeti emlékhelyekhez.

¹ Les Lieux de mémoire. 1–3. k. Ed. Gallimard, Paris, 1984–1992. és Realms of Memory címmel angol fordításban: Columbia University Press, 1996–1998. A magyarul megjelent első részlet belőle: *Nora, Pierre: Entre Mémoire et Histoire. La problématique des lieux*. In: Les lieux de mémoire. I. La République. Sous la direction de *Pierre Nora*. Paris, 1984. Emlékezet és történelem között címmel. Ford. *K. Horváth Zsolt*, lektorálta és a jegyzeteket írta: *Benda Gyula. Aetas*, 1993. 3. sz. (Interneten hozzáférhető: http://www.aetas.hu/1999_3/99-3-10.htm; a letöltés időpontja: 2013. október 28.) A háromkötetes mű magyar nyelvű válogatás-kötete: *Pierre Nora: Emlékezet és történelem között*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2010. Méltatása: *K. Horváth Zsolt: Az eltűnt emlékezet nyomában Pierre Nora és a történeti emlékezetkutatás francia látképe. Aetas*, 1993. 3. sz. 132–141. o. (Internetes példánya: <http://epa.oszk.hu/00800/00861/00012/99-3-9.html>; a letöltés időpontja: 2013. október 28.) Az azóta megjelent, magyarországi irodalom ismertetésére e helyen nincs mód; az magyarországi kutatások összefoglalását ugyanígy a 24. jegyzetben *K. Horváth Zsolt* összefoglalta. A magyar kutatások nemzetközi összefüggésben, legutóbb: *Erinnerungsorte in Ostmitteleuropa Erfahrungen der Vergangenheit und Perspektiven*. Hrsg. von *Matthias Weber, Burkhard Olschowsky, Ivan Petranský, Attila Pók, Andrzej Przewoznik*. (Schriften des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa, Bd. 42.) München, Oldenbourg Verlag, 2011.

² Mely koncepció gyökeresen szemben áll az *Annales* „hagyományos” braudeli szemléletével, amely geográfiai, gazdasági tényezők sokasága mentén próbálta definiálni a francia identitást. *K. Horváth Zsolt* előző jegyzetben hivatkozott tanulmánya, 138. o.

Az Európai Történeti Intézet az 1990-es évektől működik, első jelentős szimpóziumuk, amint a sorozat első kötetének szerkesztői bevezetőjéből kitűnik, 2000-ben egy Villa Vigoniban tartott nemzetközi történészkongresszus volt, melynek eredményeit a *Jahrbuch für Europäische Geschichte* 2002. évi száma adta közre. A kutatás bázisa napjainkig is a mainzi egyetem, ahol Wolfgang Schmale vezetésével a munka 2007 óta vett nagyobb lendületet. Céljuk az európai kulturális és politikai identitás hipotézisének, konstrukciójának modellezése, azoknak a mentalitásbeli, kulturális és politikai jelenségeknek a meghatározása és a fogalmak definiálása, melyek speciálisan az amúgy inhomogén európai kontinensre és kultúrkörre, annak kölcsönhatásaira jellemzőek – mindez a történeti, politikai emlékezet és emlékezés szintjén.

A jelen kötetekben publikáló kutatók olyan politikai, történeti, kulturális eseményeket választottak, melyek összeurópai dimenziókban értelmezhetők, vagyis egész Európa – hangsúlyozottan nem csak a nyugati felében – sorsának, mentalitásának alakulására voltak, vannak hatással. Mint látjuk, az írások olykor egymásra épülnek, kiegészítik egymást és nem egy esetben polemizálnak is. Az esszéket tájékoztató irodalomjegyzék kíséri. Az első kötet tanulmányait, melyek homloktérben az alapvető fogalmi meghatározások állnak, a szerkesztők hat nagyobb téma köré csoportosították: az Európa-mítosz (*Mythen*) – Európa megjelenése a mítoszokban, a művészetekben, és az európai irodalomban; a közös örökség (*Gemeinsames Erbe*) – az antikvitás, a kereszténység, a zsidóság, az iszlám és a humanizmus jelenségéről szóló tanulmányok; alapvető szabadságjogok (*Grundfreiheiten*) – az emberi jogokról, a jogállamiságról, a hatalom megnyilvánulásairól szóló írások; Európa mint térség (*Raum Europa*) – égtájak, határok, időszámítás, nyelvi sokféleség; háborús tapasztalat és békevágy (*Kriegserfahrung und Friedenssehnsucht*), valamint egy Európa egységes (?) gazdasági térségként (*Wirtschaftsraum Europa*) felfogó írás. A második kötet ugyan ezen tematika mentén halad, de már sokkal konkrétabb jelenségekről szól, például a mítoszok-fejezetben az írások között van olyan, amelyik a Herkules-mondával, az Antigoné-jelenséggel, az Aeneassal, Marathón mitizálásával, vagy például az Európai Unió himnuszával foglalkozik, illetve a közös szellemi és kulturális örökségként számon tartott európai gyökerű kulturális értékekkel, mint pl. Michelangelo és a Mona Lisa, Rembrandt, a gótika, a Louvre, Dante, Goethe Faustja, Beethoven zenéje, Verdi Aidája, Shakespeare öröksége, s még sorolhatnánk. A gyűjtőfogalmak és tanulmánycímek között szerepel például a sanzon, az egyetem, a harmadik Róma koncepció (Oroszország), a kávéház (Budapesten is) vagy a pizza és az európai pizzériák... E fejezet írásai között van három olyan, melyeknek hadtörténeti vonatkozásai is vannak, a kötet ötödik fejezete (*Kriegserfahrung und Friedenssehnsucht*) pedig 14 hadtörténeti vonatkozású esszé tartalmaz. Végül a harmadik kötet három nagy tematikai egysége közül az *Alapfogalmak* (Grundbegriffe) című fejezet három írása a globalizációval és az expanzióval foglalkozik, a *Koncepciók* címet viselő az orientalizmus, rasszizmus és poszt-kolonializmus jelenségével mint európai „találmány”, *Az esettanulmányok* (Fallstudien) című rész pedig egyrészt olyan európai mentalitásbeli és kulturális jelenségekkel, melyek a kontinens határain túl is hatottak vagy hatnak, illetve onnan indulnak ki, másrészt olyan Európán kívüli megtörtént eseményekkel, jelenségekkel és folyamatokkal, melyek kontinensünkön meghatározó érvennyel hatnak – példának említhető az Amerika felfedezéséről és Kolumbusz kulturális emlékezetéről szóló esszé, az európai rabszolgasággal, a zene interkontinentális összefüggéseivel, a gosszellel, a kolonializmus kulturális hatásaival és lecsapódásaival, az amerikai kivándorlással, az európai kiindulású trópusi orvoslással, a Népszövetséggel vagy az UNESCO-val foglalkozó írások.

A három kötet legalább két tucatnyi írása kifejezetten hadtörténeti témájú, melyek között akadnak magyar vonatkozások is. Mindegyiket nincs mód ismertetni vagy méltatni – válogassunk belőlük!

Mindjárt ezek közé sorolható az első kötet *Háborús tapasztalat és békevágy* című fejezetének három tanulmánya. Dieter Langewiesche, a tübingeni egyetem emeritus professzora *Das Europa der Kriege* (A háború Európája) című provokatív írásában kijelenti: Európa egy háborús „termék” (*Kriegsgeschöpf*). A kontinens története hagyományosan arról szól, hogy annak változásait a háborúk generálják, formálják. Bizonyos radikális nézetek szerint maga az Európai Unió is háborús termék, végső soron a második világháború következménye. A szerző a modern Európa megszületését az 1800 körül zajló forradalomhoz és háborúkhöz köti (és nem az angol polgári forradalomhoz például), ezirre a francia forradalom és Napóleon háborúi teremtették meg a mai modern

Európa alapjait (mindennek előzményeként ráadásul a hétéves háborút, 1756–1763, nevezi meg), mert egy olyan politikai és hatalmi átrendeződéshez, centralizációhoz vezetnek, melyek életre hívták a kontinensen azokat a nagyhatalmokat (Franciaország, Németország, Anglia és Oroszország), melyek a mai napig a legbefolyásosabbak, és a többieket magukhoz integrálják. Ebből a szempontból az 1848-as forradalmak és szabadságharcok az alapvető kontinentális hatalmi erőviszonyokat lényegében nem befolyásolták, a nemzetállami törekvések a centralizáció, hatalmi koncentráció ellensúlyozásaképpen jelentkeztek. Az első világháború megmutatta, hogy a XX. század háborúja már nem dinasztiai és trónok katonai párbaja, s hogy a totális háború a civil lakosság életében is katasztrófát jelent a kontinensen (városok teljes pusztulása). A második világháborút pedig a szerző egy újkori barbarizmusként fogja föl, annak sokmillió áldozatával, a zsidóság genocídiumával. Ugyanakkor Langewiesche professzor az európai hadtörténetet az újkori Európa identitása alapján (Identitätsfundament) tekinti, ahol a nemzetállamok a háborús pusztítások színterein megalakították az emlékezet helyeit, többek között számtalan emlékmű formájában, melyek a nemzeti önzonosság-tudat egyik legfontosabb tárgyasult részét jelentik. – Ezt a kérdést feszegeti Jörg Fisch (Zürichi Egyetem) is, aki az európai háborúk és békés időszakok periodikus váltakozásait tekintve úgy véli, hogy nem a békés időszakok, hanem dominánsan a háborúk alakították ki és alkotják a nemzeti emlékezet színtereit: még a nemzeti megbékélés olyan összeurópai szimbólumai és emlékhelyei is, mint a lipcsei emlékmű, Verdun, a münsteri vagy osnabrücker békecsarnokok vagy Waterloo valójában nem a békének, hanem a háborúnak állítanak emléket. Végül Hans-Martin Kaulbach, a stuttgarti városi képtár munkatársa az eddig említetteknél tényekben gazdagabb írásában az európai békekötések történetét tekinti át művészeti, képzőművészeti alkotásokon (festmények, szobrok, metszetek, plakátok) a XVI. századtól a XX. század első felének végéig.

Áttérve a második kötet hadtörténeti szempontból figyelemre méltó esszéire, elsőként Volker Hunecke berlini technika-történész írását említem, melyben a szerző az európai, főleg francia és német területeken található lovas emlékműveket gyűjtötte egybe, tematizálta és mutatja be. A lovas szobrok állításának Európa-szerte – melynek virágkora igen hosszú volt, a XVII. századtól egészen a XIX. század végéig tartott – antik, főleg itáliai hagyományai vannak. Sok mindent szimbolizálnak, nemcsak győzelmet: hősiességet, despotizmust, szabadságvágyat (Jeanne d’Arc), emberi nagyságot, nemzeti függetlenséget (Garibaldi), megbékélést, világhódító törekvéseket (Napóleon), birodalomalapítást (Nagy Péter).

Nikolaus Katzer, a moszkvai Német Történeti Intézet munkatársa Tolsztoj *Háború és béke* című regényét a háború irodalmi emlékezetének összeurópai jelenségeként fogja fel. Nemcsak azért tartja a regényt klasszikusan európai jelentőségű műnek, mert szerzője mint művész európai formátumú, hanem mert a regény egy összeurópai méretű háborúval foglalkozik, annak minden makro- és mikrotörténeti vonatkozásával. A regény történeti síkja fikatív, mégis az európai kulturális emlékezet egyik tere, mert a leírt eseményeknek, tényeknek és jelenségeknek történeti valóság tartama van: vehető történelemkönyvnek vagy egy történeti epikai alkotásnak is. Benne milliók szerepelnek, akiknek harca a lipcsei események előtt egy évvel már egy elő-népek csatájának is tekinthető. Tolsztoj túllép az orosz birodalmi nézőpontra és érdekeken, s kontinentális dimenzióba helyezi Napóleon oroszországi hadjáratát, illetve a borogyinói csatát, amikor például helytállásról, hősiességről ír, párhuzamosan a totalitás és az individuum nézőpontjából. 1812 nem csekély mértékben Tolsztoj műve nyomán az orosz történeti emlékezetben központi helyet foglal el, ami a zűrzavaros korábbi két évszázad után az oroszok számára ma is az államrend, a hatalmi konszolidáció, a sikeres európai nagyhatalmi törekvések és pozíció elérésének időszakát szimbolizálja.

A kötet *Háborús tapasztalat és békevágy* című fejezete tehát hadtörténeti vonatkozásokkal foglalkozik, melyből szeretnék most néhány írást kiemelni. Mindjárt az első esszé, Berd Schneidmüller heidelbergi történészprofesszor eszme-futtatása, aki szokatlan módon értelmezi a háború fogalmát. A középkor egy olyan jelenségről beszél, amely a történeti emlékezetben a mai napig összeurópai katasztrófa-ként tartatik számon: az 1348 és 1652 közötti, a kontinens harmadát elpusztító nagy pestisjárványról és a járványt követő zsidópogromokról. A járvány elsősorban a városok lakosságát pusztította (pl. Lübeckben 40 000, Erfurtban 12 000, Münsterben 11 000 ember halt meg), s a szerző hangsúlyozza, hogy a periferián, Norvégiában és Katalóniában a népesség mintegy 55–70/80 százaléka esett áldozatul. Miután ésszerű, tudományos, kellően megalapozott választ az okokra a

korabeli orvostudomány nem tudott még adni, a hatóságok pedig nem voltak a helyzet urai, bűnbaknak a városok zsidó lakosságát kikiáltva, Európa-szerte zsidóüldözések voltak. Az áldozatok számát tekintve háborús pusztítással felérő járvány és üldözés után a szerző szerint – s az írást talán ezért szerkesztették a háborúkról szóló fejezetbe – a források tanulsága alapján a háborús katasztrófákat követő mentális állapot volt megfigyelhető a mindennapi életben: letargia, beletörődés, majd lassú eszmélés, végül valamiféle regeneráció, a stabilitás, megnyugvás vágya, majd a népesség regenerálódása.

A Philipp Benedict és Barbara Diefenhof nevével jegyzett következő írás az egyik legvéresebb és történeti, egyháztörténeti, vallás- és mentalitástörténeti szempontból legkirívóbb eseménnyel, az 1572. augusztus 24-én, Szent Bertalan éjszakáján lezajlott vérengzés történeti tudatban és emlékezetben élő históriájáról szól. Miután a szerzők összefoglalják az előzményeket és ismertetik a konkrét cselekményeket, feltárják a vérengzés utóéletét, mely a vallási megbékélés óhajának és a vallásháború elleni fellépés szimbólumává vált, amely a történeti műveken kívül az európai vallási vitairódalomban és irodalmi művekben került feldolgozásra, amik ezáltal váltak az emlékezet helyeivé.

Ernst Petrisch, a Haus-, Hof- und Staatsarchiv munkatársa az 1683-as kahlenbergi csatáról készítette eszmefuttatását – rendhagyó módon elsősorban az oszmánok szempontjából látta az eseményeket: úgy véli, hogy az Oszmán Birodalom katonai vezetését a támadásra egyfajta politikai szükségszerűség sarkallta. Ugyanakkor a védekezés az összeurópai összefogás eredményeképpen lehetett csak sikeres a mindent egybevetve kb. 200 000 fős támadó hadsereggel szemben. Petrich összefoglalja a csata eseményeit és historiográfiáját – még csak nem is utalva a magyarországi vonatkozásokra –, majd dolgozata érdemi része a csata utóéletével és emlékezetével foglalkozik. Egy évvel a történetek után Te Deum-ot tartottak, s kiderül, hogy a XVIII. század folyamán, különösen Mária Terézia uralkodásának idején, állami szinten hogyan ápolták a csata emlékét Ausztriában. Végül megtudhatjuk, hogy a 300. évfordulón rendezett megemlékezések politikai töltete az osztrák–lengyel kapcsolatok és összefogás a reformokat sürgető lengyel ellenzék melletti osztrák szimpátia kifejezése volt 1983-ban.

Katrin Keller, a bécsi egyetem kutatója az 1813-as lipcei népek csatáját sajátos megvilágításba helyezi: kizárólag a történeti emlékezet és hagyomány valós és virtuális terének tekinti, amely szerinte már a csata első évfordulójára a Világbéke emlékművévé (Denkmal auf den Weltfrieden) vált. Az emlékmű 1824. évi leleplezése óta a lipcei helyszín egyfajta kettős emlékezet színtere. Egyfelől a világbéke emlékműve, amit az állami protokolláris megemlékezések időről időre hangsúlyoznak, másrészt létezik egy lokális hagyományápolás is, amely nagyon sokféle tartalmat hordoz – azon túl, hogy az emlékmű egy turisztikai attrakció, mely a helybéliek számára jól jövedelmez –, többek között kifejezi a németek számára az 1945 után szétszakított ország egység-vágyát, majd 1989 után az egyesítés miatt érzett örömet.

Gerd Krumreich düsseldorfi professzor az európai nemzeti emlékezet színterei közül talán az egyik legismertebbre, Verdunbe vezet el bennünket. Verdun az ember-ember elleni harc és a német-francia ellentét szimbóluma volt az utóbbi évtizedekig, ahol közel egymillió katona egy 40 négyzetkilométeres területért vívott totális háborút majdnem tíz hónapon keresztül 1916-ban, az emberi történelem „leghosszabb csatájában”. A franciák számára Verdun mára a kitartás, a hősiesség, a heroizmus szimbóluma, valamint egyfajta empátia is jellemzi a francia mentalitást a legyőzöttek irányába. Verdun ugyanakkor magát az első világháborút is szimbolizálja és a háború után a népek megbékélését. 1965 óta pedig az európai vagy világbéke egyik politikai-propagandisztikus színtere.

Az egyik napjainkban is aktuálpolitikai töltetet hordozó hely a katyni kivégzések színtere. A lengyel patriotizmus mellett a kommunizmus elleni harc szimbóluma, mert a lengyelek – a britek, az USA és Németország segítségével – kiharcolták a kommunista, majd posztkommunista orosz hatalommal szemben 1989 előtt és után a történetek feltárását és a valós tények, dokumentumok közzétételét. Katyn a lengyelek oroszokkal szembeni mártírságának és évszázados ellenállásának szimbóluma is. Mindennek alátámasztására Cezary Waś, a wrocławai egyetem tanára számos történeti tény és számadatot sorakoztat föl, miután összefoglalta a helyszínen történeteket, valamint a tényfeltárást folytatótt harcot, annak históriáját. Az emlékhely megvalósításában az első érdemi lépés 1981-ben történt, amikor – mivel a helyszínen ez lehetetlen volt – a varsói központi

temetőben állítottak emlékművet a Katyńban kivégzettek emlékére. Ezt követte mintegy 400 (!) emlékhely megalakulása szerte az országban, melyek közé sorolható többek között például a 2000-ben Breslauban vagy a 2001-ben Katovicében felállított nagyszabású, figuratív emlékmű. Katyń rendhagyó példája a történeti emlékezetnek Európában, mert annak ellenére, hogy egy háborús szituációban megölték 4421 lengyel tisztet, az áldozatok nem a második világháború, hanem a kommunizmus áldozataiként váltak mártírokká.

Heinz Duchhardt mainzi professzor, aki a kérdés egyik első számú szakértője, az európai békekötéseket vonta vizsgálat alá, közöttük is az 1648-as vesztfáliai békét, mint az európai békekultúra kiemelkedő példáját. A vesztfáliai békemű – nem kis részben az 1998-as megemlékezéseknek köszönhetően, amikor számos konferencia zajlott és nagyon sok tudományos mű jelent meg a kérdérről – az európai békekötések napjainkig tartó példájává és viszonyítási pontjává vált. A garanciákkal megerősített béke ugyanis maximálisan elérte célját: a legyőzötteket nem szankcionálták, nem semmisítették meg államiságukat, a békepontok együttélést és egymásmellettséget biztosítottak a népek számára, s hosszú időre (mintegy évszázadra) politikai és katonai stabilitást és hasznos, gyarapodásra lehetőségeket adó békeéveket eredményezett Európában. A békeokmány egy olyan jogalap volt a további időszakban, elsősorban a XVIII. századi háborúk során, melyre folyamatosan hivatkozhattak a politikusok Európa államaiban.

Végül a kötet azon írására térek ki, mely konkrétan is foglalkozik magyarországi eseményekkel, Antoine Fleury, a genfi egyetem munkatársának *Die Pariser Vorortverträge* (A párizsi előszerződés) című esszéjére, mely a Párizs környéki békeszerződésekkel, illetve a szerződés előtti tárgyalási folyamatokkal foglalkozik. A szerző véleménye szerint a Párizs környéki békéknek (Versailles-ban 1919. június 28-án Németországgal, St.-Germain-en Laye-ben 1919. szeptember 19-én Ausztriával, Neuilly-ben 1919. november 27-én Bulgáriával, Trianonban 1920. június 2-án, végül Sèvres-ben 1920. augusztus 10-én az Oszmán Birodalommal) az volt a közös célja, hogy Európa szívében egy jövőbeni háborúnak elejét vegyék, minden állam-állam közti konfliktus és viszálykodás rizikóját elvesszék, s a háborús „tűzfészkeket eloltásák”. Mindennek megerősítésére létrehozták a Népszövetség intézményét mint kollektív biztonsági rendszert az államok közti kölcsönös óvintézkedések kidolgozása, meghozatala s végrehajthatása céljából, hogy az újonnan alakuló államokban nemzetiségi elvek alapján újfajta hegemoniák ne alakulhassanak ki. Már a konferencia elején kiderült, hogy a diktáló felek olyan új európai határokat kívántak szabni, melyek bizonyos államok területi csökkenéséhez vezetnek (Németország, Magyarország esetében), vagy területi szétdarabolást eredményeznek (Ausztria–Magyarország, Oszmán Birodalom), s alapvető cél volt, hogy a veszteséket háborús jóváértésként kifizetésére kötelezzék. Ily módon a legelső, Németországgal megkötött békének, mely az említett elvek alapján született meg, szimbolikus jelentősége is volt, hiszen a legjelentősebb vesztes állam írta alá és proklamálta, így a tárgyalási sorban következő többi vesztes ország számára a szerző szerint világossá vált, hogy ezeket az elveket kénytelenek lesznek akceptálni. Ebből a nézőpontból a Magyarországgal lefolytatott tárgyalásokról (*Der Vertrag mit Ungarn című fejezet*, 510–511. o.) szólva a szerző megállapítja, hogy a jövőbeli viszonyok szempontjából a legproblematiszabbs szerződést kötötték meg Trianonban (erwies sich als höchst problematisch für die Zukunft). A béketárgyalások folyamán a szövetségeket természetesen elsősorban a magyarországi belpolitikai zavargások (Wirren) aggasztották, s joggal tartottak attól, hogy a békeszerződést egy kommunista rezsimmel lesznek kénytelenek megkötni, miután a bolsevizmus „Közép-Európa szívébe is behatolt”. A szerző szerint ráadásul azt tapasztalták, hogy Kun Béla ellenkezik, szövetségre lép a patrióta és militáris politikai erővel, s a győztes hatalmak álláspontjával szemben az ún. Kismagyarország (Kleinungarn) elképzelést képviseli nagyszámú magyar lakosság megtartásával. Fleury elismeri, hogy ez a román és csehszlovák intervencióra adott politikai válaszreakció is volt egyben. Mindennek az árát a csehekkel és románokkal szembeni győztes magyarországi hatalom keményen kellett hogy megfizesse: a háború előtt 283 000 négyzetkilométernyi ország a tárgyalások során távlatilag 92 000 négyzetkilométerre zsugorodott, lakossága 18-ról 10 millióra csökkent, a legnagyobb területeket Románia „kebelezte be”, s Horvátországhoz, Isztriához, Ruténiához (!) is kerültek volna magyar területek.

Ebben a szituációban Magyarország a tárgyalóasztalnál továbbra is ellenkezett és a küzdelmet választotta, miután Horthy Budapesten a nemzeti hadsereg élén átvette a hatalmat és sikerült az országot politikailag stabilizálni. A tárgyalások ellenére a győztes hatalmak, élükön Franciaországgal a Duna-térség pacifikációját szem előtt tartva „nem tudták Magyarország területi és nemzetiségi követeléseit figyelembe venni” (511. o.), ami aztán a két világháború között egy revansista politikai irányzatot eredményezett, amely szomszédaitól teljesen elszigetelte az országot. A második világháború előtt „Nagymagyarország” (Großungarn) a szövetséges Harmadik Birodalom támogatásával ideiglenesen ismét megerősödött, ám a második világháború után a magyar kommunista hatalom a Romániával fenntartandó jószomszédi viszony miatt nem állt elő követelésekkel és Erdélyről lemondott. Fleury szerint a hidegháború után a területi követeléseket sürgető hangok megerősödtek, de a közép-európai államok Európai Unióba történő felvétele után ezek a hangok lecsendesedtek.

A magyarországi kollektív emlékezetben Trianon a szégyen és a népet ért mélységes jogtalanság szinonimájaként rögzült, s ez a nézet a jellemző felfogás a határon túli magyar kisebbségek körében is. Az Ausztriával és Magyarországgal megkötött békeszerződések két elégedetlen, strukturálisan törekeny államalakulatot, számukra egyfajta középállami státust eredményeztek. Határaik ugyan megszilárdultak, azonban ezek a független államalakulatok a szomszédaikkal sokszor összetűzésbe kerültek 1918 után.

Fleury írásának több tanulsága is lehet a magyar történetírás számára, melyek közül csak kettőre utalnék. Nem kívánom értékelni azt a tájékozottsági szintet és szakirodalmi megalapozottságot (ha az esszé végén felsorolt öt tételes irodalomjegyzéket tekintjük, megállapíthatjuk, hogy azok az elmúlt évtizedekben, a rendszerváltozás után készültek, 1998 és 2007 között, s mind összefoglaló jellegűek, konkrétan egy sem foglalkozik csakis Trianonnal, három közülük francia – ebből egy az oszmánokról szól –, kettő pedig angol nyelvű), mely az írásmű alapján tapasztalható. Ugyanakkor érezhető, hogy a szerző tárgyilagosságra törekedett, s arra, hogy a trianoni szerződés hosszú távú hatásait átgondoltan vázolja néhány mondatban. A magyarországi viszonyok mélyebb ismerete ugyanakkor nem kérhető számon a francia ajkú és angol nyelvtudással rendelkező kutatón az angol vagy francia nyelvű, magyarországi vagy magyar szerzők által publikált (számottevő) szakirodalom hiányában. Sokadszorra levonható a tanulság: a magyarországi politikai gondolkodás, a tudományos közeg és a közvélekedés megismertetése – nemcsak Trianon kérdésében – a külföldi közvéleménnyel, tudományos fórumokkal egy sokkal erőteljesebb, koncepciózus, határozott és nem bezárkózó, szétaprózódott, hanem minden terület felé nyitott, az újabb és újabb történészgenerációkat folyamatosan bevonó és a nemzetközi kutatásokra naprakészen reflektáló kutatói attitűd és intézményes tudománypolitika eredményeképpen lesz lehetséges.

Kincses Katalin Mária

STEPHEN GIBSON – SIMON MOLLAN (ED.)

REPRESENTATIONS OF PEACE AND CONFLICT

(Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2012. 320 o., ISBN 978-0-230-29866-8)

A Palgrave Macmillan kiadó *Rethinking political violence* (A politikai erőszak újragondolása) címmel indított tavaly új könyvsorozatot. A kötetek témája a politikai erőszak fogalma és megjelenési formái, amelybe tágabb értelemben beleértendők a társadalmi-politikai ellenőrzés vagy változás elérése érdekében alkalmazott erőszak különböző esetei, így a háborúk, népirtások vagy etnikai tisztogatások, forradalmak és ellenforradalmak, a terrorizmus és az állam (például egy egy-pártrendszer keretein belül gyakorolt) elnyomó mechanizmusai is. A klasszikus hadtörténet kérdései tehát, amelyek ebben a megközelítésben egy tágabb összefüggésrendszerbe ágyazódnak, igen hangsúlyos részét képezik a konfliktuskutatásnak. A sorozatszerkesztők ugyanakkor célkitűzésük